

GEROVĖ IR PARAMA DEMOKRATIJAI LIETUVOJE

AINĖ RAMONAITĖ

Straipsnyje nagrinėjama socialinės-ekonominės gerovės įtaka pasitenkinimui demokratija Lietuvoje. Straipsnyje pristatoma kiekybinių duomenų ir kokybinio tyrimo* rezultatų analizė rodo, kad gyventojų parama demokratijai susijusi su subjektyviais šalies ekonominės situacijos vertinimais, tačiau objektyvių individo ekonominės situacijos rodiklių įtaka jo nuostatomis režimo atžvilgiu labai maža. Tyrimas taip pat rodo, kad lemiamas kriterijus, formuojantis nuostatas dabartinės ekonominės sistemos atžvilgiu, yra gyvenimo kokybės lyginimas su sovietiniais laikais. Pagrindiniai nepasitenkinimo dabartine situacija motyvai yra pakitęs kainų mechanizmas ir kainų / pajamų santykis, nedarbo atsiradimas ir viešųjų paslaugų prieinamumo sumažėjimas palyginti su sovietine sistema.

Ainė Ramonaitė – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto jaunesnioji mokslo darbuotoja, socialinių mokslų daktarė (el. paštas: aine.ramonaite@tspmi.vu.lt).

© Ainė Ramonaitė, 2005

Straipsnis įteiktas redakcijai 2005 m. gegužės 10 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2005 m. gegužės 24 d.

* Tyrimas atliktas kaip projekto „Gerovė ir demokratija: socialiniai-ekonominiai skirtumai ir pasitenkinimas demokratija“ dalis. Tyrimą darė VI „Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai,“ jo autoriai – Mindaugas Degutis, Klaudijus Maniokas ir Ainė Ramonaitė. Tyrimą finansavo JAV ambasados Lietuvoje Demokratijos komisijos mažųjų grantų programa.

Ižanga

Visuomenės apklausos rodo, kad praėjus penkiolikai metų nuo demokratijos sukūrimo Lietuvoje dauguma jos piliečių nėra patenkinti demokratinių institucijų veikimu. Nerimą kelia ne tik labai mažas Lietuvos žmonių pasitikėjimas politinėmis institucijomis, bet ir ypač aukštas paramos autoritarinėms režimo alternatyvoms lygis Lietuvoje, palyginti su kitomis pokomunistinėmis Vidurio ir Rytų Europos šalimis¹.

Paprastai manoma, kad nepasitenkinimas valdžia ir režimo veikimu tiesiogiai susijęs su socialine-ekonomine šalies situacija. Jei valdžios veiklos ekonominiai rezultatai netenkina šalies gyventojų, jų parama valdžiai ir režimui bus maža. Kita vertus, kaip teigia D. Eastonas ir S. M. Lipsetas², gyventojų parama politiniam režimui priklauso ne tik nuo valdžios veiksmingumo, bet ir nuo kultūrinio konteksto. Anot D. Eastono, bendroji (angl. *diffuse*) parama režimui trumpuoju laikotarpiu neturėtų priklausyti nuo veiklos rezultatų. Ji yra tarsi „geros valios rezervuaras“, užtikrinantis šalies stabilumą net kilus ekonominėms ar politinėms krizėms.

Įvairūs tyrimai rodo, kad pokomunistinėse Vidurio ir Rytų Europos šalyse pasitenkinimas demokratija yra mažiau stabilus ir labiau priklausomas nuo ekonominių rezultatų nei Vakarų šalyse³. Tam galima pateikti du aiškinimus: pirma, pokomunistinėse šalyse nėra sukaupta bendrosios paramos „rezervuaro“⁴, kadangi tam reikia laiko ir daugiau demokratinio proceso patirties; antra, buvusių socialistinių šalių gyventojai yra labiau pratę laikyti valdžią atsakinga už individualią gerovę⁵.

Lietuvoje ekonominės gerovės ryšys su pasitenkinimu demokratija praktiškai netyrinėtas. Neaišku, kokie gerovės rodikliai turi didžiausią įtaką žmonių nuostatoms režimo atžvilgiu. Ar žmonių vertinimai yra egocentriški, ar sociotropiniai, ar retrospektyvūs, ar perspektyviniai? Ar pasitenkinimas demokratija labiau priklauso nuo šalies makroekonominių rodiklių, ar nuo subjektyvaus kiekvieno individo savo ekonominės situacijos vertinimo? Ar žmonių nuostatas

labiau lemia gaunamos pajamos, ar socialinio statuso pokyčiai, ar savo ateities galimybių vertinimas?

Šiame straipsnyje nagrinėjama objektyvių socialinių-ekonominių rodiklių ir subjektyvių ekonominės situacijos vertinimų įtaka pasitenkinimui demokratija Lietuvoje, atskirai matuojant paramą demokratijai kaip valdymo formai ir pasitenkinimą demokratijos veikimu. Iš pradžių pasitelkus kiekybinius duomenis nagrinėjamos įvairių ekonominių rodiklių koreliacijos su parama demokratijai ir jos veikimui. Vėliau pateikiama kokybiniu tyrimu besiremianti gilesnė socialinio statuso įtakos politinei paramai analizė. Galiausiai, remiantis kokybiniu tyrimu, analizuojama, kas lemia Lietuvos ekonominės situacijos vertinimus, kurie stipriausiai koreliuoja su parama režimo veikimui.

Tyrimo metodologija

Analizės pagrindą sudaro kokybinio Lietuvos žmonių politinių nuostatų tyrimo duomenys. Tyrimas atliktas 2004 m. liepą keturiuose Lietuvos regionuose: Vilniuje, Joniškėje, Klaipėdoje ir Tauragėje. Regionai parinkti atsižvelgiant į socialinius-ekonominius skirtumus: Vilnius ir Klaipėda pasirinkti kaip turtingi ir klestintys regionai, Joniškis ir Tauragė – kaip vieni iš labiausiai atsilikusių Lietuvos regionų pagal bendrąjį vidaus produktą vienam gyventojui ir nedarbo lygį. Iš viso atlikta 40 pusiau struktūrinių interviu, po 10 kiekviename regione. Vilniuje ir Klaipėdoje buvo apklausti tik miesto gyventojai, o Joniškio ir Tauragės rajonuose – per pusę miesto ir kaimo gyventojų. Atranka vykdyta pagal amžiaus, išsilavinimo, užsiėmimo ir lyties kriterijus. Interviu įrašyti į garso kasetes ir iššifruoti.

Analizuojant respondentų nuostatas buvo skiriami du pasitenkinimo demokratija lygmenys: pasitenkinimas režimo veikimu ir parama demokratiniam režimui kaip valdymo formai. Nors gyventojų parama režimui ir politinis pasitikėjimas valdžia laikomas svarbia demokratijos prielaida, kritiškumas sistemos veikimo ar politinių institucijų atžvilgiu nebūtinai reiškia nelojalumą paties režimo principams

ir vertybėms. Pavyzdžiui, didėjantis nepasitikėjimas politinėmis institucijomis Vakaruose yra siejamas su didėjančiu išsilavinimu ir post-materialistinių vertybių plitimu ir, kaip teigia kai kurie autoriai, gali būti netgi naudingas demokratijos plėtojimui⁶. Todėl nagrinėjant nepasitenkinimą demokratija, būtina atskirti šiuos du lygmenis.

Pagal šiuos du kriterijus – pasitenkinimo sistemos veikimu ir lojalumo režimo principams – remiantis R. Hofferbertu ir H.-D. Klingemannu⁷, buvo išskirtos trys respondentų grupės: patenkinti demokratai, nepatenkinti demokratai ir nedemokratai. Analizės metu paaiškėjo, kad nedemokratų grupę tikslinga skaidyti į nepatenkintų nedemokratų ir patenkintų nedemokratų grupes, kadangi neloyalumas demokratijos principams, kaip pasirodė, nebūtinai susijęs su nepasitenkinimu sistema, bet gali būti socializacijos ar kitų veiksnių padarinys.

Patenkintiems demokratams priskirti respondentai, kurie išreiškė aišką lojalumą demokratijos kaip valdymo formos vertybėms ir instituciniams pagrindams⁸, ir yra iš esmės patenkinti režimo veikimu Lietuvoje (kiekvienai grupei priskirtų respondentų sąrašą žr. priede). Dalis jų išreiškė santūrią kritiką tam tikrų valdžios institucijų atžvilgiu.

Nepatenkintiems demokratams priskirti respondentai, reiškę aišką nepasitenkinimą dabartinio režimo veikimu ir pasižymintys kritišku požiūriu į valdžios institucijas, tačiau neabejojantys demokratinės valdymo formos ir svarbiausių demokratinių institucinių principų būtinumu.

Patenkintų nedemokratų grupę sudaro žmonės, kurie nėra kritiški valdžios ir politinių institucijų atžvilgiu, tačiau nėra lojalūs demokratijos principams arba dėl to, kad apskritai neturi demokratijos sampratos, arba jų demokratijos supratimas nesiderina su liberalios demokratijos principais.

Galiausiai nepatenkintiems nedemokratams priskirti respondentai, nepatenkinti dabartinės sistemos veikimu ir nejaučiantys prieraišumo demokratijos idealui arba tiesiogiai jam oponuojantys, pavyzdžiui, pasisakantys už diktatūrinį valdymą.

Siekiant daryti patikimus apibendrinimus ir statistiškai įvertinti įvairių socialinės-ekonominės gerovės indikatorių įtaką pasitenkini-

mui demokratija, analizei taip pat pasitelkiami kiekybiniai gyventojų apklausos duomenys. Analizei naudojami 2001 m. Baltijos barometro duomenys⁹, kurie leidžia operacionalizuoti paramą demokratijai abiejuose lygmenyse. Parama režimo principams matuojama klausimu „Ar Seimas Lietuvoje apskritai reikalingas?“ Šis indikatorius leidžia įvertinti respondento paramą liberalios demokratijos institucinei struktūrai, atsiribojant nuo jo nuostatų šių institucijų efektyvumo atžvilgiu, pavyzdžiui, pasitikėjimo dabartiniu Seimu.

Paramai režimo veikimui matuoti buvo sudarytas indeksas iš kelių komponentų, atspindinčių respondentų nuostatas realaus demokratinė institucijų veikimo atžvilgu (žr. 1-ą lentelę). Paramos režimo veikimui indeksą sudaro pasitenkinimo demokratijos funkcionavimu (respondentų buvo klausama „Kaip jūs bendrai įvertintumėt mūsų šalies valdymo sistemą?“ ir „Kaip, jūsų manymu, šiuo metu Lietuvoje funkcionuoja demokratinė santvarka?“), pasitikėjimo politinėmis institucijomis (parlamentu ir vyriausybe) bei pasitikėjimo politikais kaip klase (respondentų buvo klausama, „Ar, jūsų manymu, politikais galima pasitikėti?“) indikatoriai.

Paramos režimo veikimui indeksas sudarytas faktorių analizės metodu¹⁰. Indekso komponentų tarpusavio koreliacijos ir paaiškintosios dispersijos procentas pateikiamas 1-oje lentelėje. Kaip matyti iš šios lentelės, indeksas yra patikimas, kadangi visų komponentų koreliacijos su indeksu didesnės kaip 0,5, o paaiškintosios sklaidos procentas taip pat santykinai didelis.

1 lentelė. Paramos režimui indekso komponentai ir jų koreliacija su indeksu

Indekso komponentas	Faktorius kr vis
Dabartinis valdymo sistemos vertinimas	0,721
Pasitikėjimas vyriausybe	0,858
Pasitikėjimas parlamentu	0,866
Pasitikėjimas politikais	0,687
Demokratinė santvarkos Lietuvoje funkcionavimas	0,540
Paaiškintosios sklaidos procentas	55

Ekonominių rodiklių įtaka politinei paramai: kiekybinio tyrimo išvados

Nagrinėjant paramą režimui ir politinį pasitikėjimą individo lygmeniu pastebima, kad tiek Vakaruose, tiek Vidurio ir Rytų Europoje objektyvių materialinių sąlygų ir socialinių-demografinių ypatybių įtaka nedidelė palyginti su subjektyviais gerovės vertinimais¹¹. Minėtų ypatybių įtaka varijuoja ir priklauso nuo konkretaus politinės paramos indikatorius. Pavyzdžiui, nagrinėdami paramą režimui devyniose Vidurio ir Rytų Europos šalyse Richardas Rose'as ir jo kolegos pažymi, kad šeimos pajamos ir nedarbas turi gana nedidelį poveikį pasitenkinimui dabartiniu režimu, tačiau didesnę – demokratijos kaip valdymo formos palaikymui. Iš visų materialios gerovės indikatorių stipriausias, anot jų, yra nepritekliaus veiksnys: žmonės, kurie dažnai susiduria su svarbiausių gėrybių (pvz., maisto arba drabužių) trūkumu, daug mažiau patenkinti dabartiniu režimu ir labiau linkę paremti nedemokratinės alternatyvas¹².

Iš visų ekonominės gerovės rodiklių neabejotinai didžiausią įtaką turi subjektyvus savo ekonominės situacijos ir ekonominių perspektyvų vertinimas¹³. Taip pat dažnai pastebima tendencija, kad statuso arba ekonominės gerovės pokyčio vertinimas yra svarbesnis už dabartinės situacijos vertinimą: tie, kurie mano, kad jų situacija iki reformų buvo geresnė, paprastai yra mažiau patenkinti demokratiniu režimu negu tie, kurių situacija pagerėjo ar nepasikeitė, nepaisant jų dabartinio gyvenimo lygio¹⁴. Kitas svarbus veiksnys, dažnai neutralizuojantis dabartinės ekonominės situacijos vertinimo įtaką politinėms nuostatoms, yra ateities perspektyvų vertinimas. Ir analizuojant rinkiminię elgesį, ir tiriant paramą režimui pastebima, kad ateities lūkesčiai daro didesnę įtaką valdžios ir režimo vertinimui nei dabartinė situacija¹⁵.

Lietuvoje 2001 m. atliktos Baltijos barometro apklausos duomenys rodo, kad politinė parama įvairiais lygmenimis teigiamai koreliuoja su individo ekonomine gerove, tačiau šis ryšys nėra stiprus (žr. 2-ą lentelę). Objektyvus socialinės-ekonominės padėties indikatorius – šeimos mėnesio pajamos, tenkančios vienam žmogui, sta-

2 lentelė. Koreliacijos tarp socialinių-ekonominių indikatorių ir politinės paramos

Ekonominiai indikatoriai		Parama režimo principams	Parama režimo veikimui
Pajamos vienam šeimos nariui	R	0,015	0,097*
	Sig.	0,656	0,006
Šeimos ekonominis padėtis vertinimas	R	0,188*	0,266*
	Sig.	0,000	0,000
Ateities 1 metai savo šeimos situacijos atžvilgiu	R	0,237*	0,225*
	Sig.	0,000	0,000
Subjektyvus socialinis statusas	R	0,159*	0,192*
	Sig.	0,000	0,000
Nedarbas	R	-0,166*	-0,116*
	Sig.	0,000	0,001
Baimė netekti darbo	R	-0,055	-0,169*
	Sig.	0,28	0,001
Lietuvos ekonominės situacijos vertinimas	R	0,256*	0,554*
	Sig.	0,000	0,000
Ateities 1 metai Lietuvos situacijos atžvilgiu	R	0,242*	0,540*
	Sig.	0,000	0,000

Šaltinis: Baltijos barometras, 2001.

Pastaba: * $p < 0,01$.

tistiškai reikšmingu lygmeniu koreliuoja tik su parama režimo veikimui, tačiau koreliacija labai silpna. Šio indikatoriaus koreliacija su parama režimo principams teigiama, tačiau statistiškai nereikšminga.

Kaip rodo 2-a lentelė, geresnis, tačiau taip pat pakankamai silpnas politinės paramos veiksnys yra nedarbas. Kaip matyti iš duomenų, bedarbiai mažiau patenkinti režimo veikimu ir mažiau linkę remti pačius režimo principus. Koreliacija su abiem paramos lygmenimis yra teisingos krypties ir statistiškai reikšminga, tačiau menka. Baimė netekti darbo šiek tiek geriau koreliuoja su parama režimo veikimui, tačiau koreliacija su parama režimo principams statistiškai nereikšminga.

Dar geresnė koreliacija yra tarp subjektyvių socialinės-ekonominės padėties indikatorių: subjektyvaus savo šeimos ekonominės situ-

acijos vertinimo (4 balų skalė; čia 1 – labai blogai, o 4 – labai gerai), lūkesčių savo šeimos ekonominės situacijos po 5 metų atžvilgiu (5 balų skalė; čia 1 – daug blogesnė, o 5 – daug geresnė) bei subjektyvaus savo socialinio statuso vertinimo, t. y. priskyrimo socialiniam sluoksniui (5 balų skalė). Visi šie rodikliai geriau koreliuoja su parama režimo veikimui. Iš šių trijų rodiklių geriausiai politinę paramą paaiškina dabartinės šeimos ekonominės situacijos vertinimas.

Vis dėlto net ir subjektyvių savo socialinės-ekonominės padėties rodiklių koreliacijos su politine parama nesiekia net 0,3 lygio, taigi yra gana nestiprios. Tačiau, kaip matyti iš duomenų, dabartinės Lietuvos ekonominės situacijos vertinimas ir ateities lūkesčiai teigiamai ir stipriai koreliuoja su parama režimo veikimui (koreliacija didesnė nei 0,5, statistiškai reikšminga 0,000 lygmeniu). Kitaip tariant, egocentristinių ekonomikos vertinimų įtaką gerokai pralenkia sociotropiniai ekonominės padėties vertinimai. Tokios tendencijos pastebimos ir kitose šalyse¹⁶.

Tai, kad paramą valdžiai ir režimui labiau veikia subjektyvūs ir sociotropiniai ekonominės situacijos vertinimai, o ne objektyvi respondento ekonominė situacija, rodo, kad pasitenkinimo demokratija ir socialinės-ekonominės gerovės ryšys nėra aiškus ir tiesioginis, o priklauso nuo socialinio konteksto ar individualių vertybinių kriterijų. Norint iširti, kaip susiformuoja žmonių ekonominės nuostatos ir kaip jos veikia pasitenkinimą demokratija, reikia ne tik kiekybinių, bet ir kokybinių duomenų analizės.

Pasitenkinimas demokratija ir individo socialinė-ekonominė padėtis

Siekiant įvertinti individo socialinės-ekonominės situacijos įtaką politinei paramai, šioje dalyje analizuojama, kaip skiriasi respondentų socialinė padėtis keturiose kokybinio tyrimo metu išskirtose grupėse – patenkintų demokratų, nepatenkintų demokratų, patenkintų nedemokratų ir nepatenkintų nedemokratų. Iš tyrimo duomenų matyti, kad didžiausi socialinio statuso skirtumai yra tarp dviejų kraštinių grupių – patenkintų demokratų ir nepatenkintų nedemokratų.

Į patenkintų demokratų grupę pateko vidutinio arba aukšto socialinio statuso respondentai, dažniau jauno amžiaus ir dažniau didžiųjų miestų atstovai (žr. priedą). Nepatenkintų nedemokratų grupei priklauso daugiausia žemo socialinio statuso ir mažas pajamas gaunantys respondentai: bedarbiai, smulkūs ūkininkai, žemos kvalifikacijos darbininkai arba mažas pensijas gaunantys pensininkai. Visi jie yra vidutinio arba senyvo amžiaus. Tai žmonės, gyvenantys iš minimalių pajamų, nesiekiančių 300 Lt vienam šeimos nariui.

Nepatenkintų demokratų grupė – pati gausiausia ir pati įvairiausia pagal socialinio statuso ir kitas demografines charakteristikas. Į šią grupę pateko ir santykinai dideles pajamas gaunančių specialistų, ir bedarbių, ir pensininkų iš visų keturių regionų. Tai leidžia manyti, kad nepasitenkinimas tam tikrais režimo veikimo aspektais praktiškai nepriklauso nuo statuso, pajamų, išsilavinimo ar gyvenamosios vietos, kitaip tariant, kritiškumas režimo veikimo atžvilgiu nėra tiesiogiai susijęs su socialiniu statusu arba gyvenimo lygiu.

Patenkintų nedemokratų grupei priklauso išimtinai senyvo amžiaus kaimo gyventojai, turintys pradinį išsilavinimą. Jiems būdinga pagarba valdžiai ir pasitenkinimas esama situacija, tačiau nebūdingas lojalumas liberalios demokratijos principams. Daugelis šių respondentų politinės sistemos idealu laiko Smetonos režimą ir gana abejingai žiūri į valdymo sistemos pasikeitimą iš sovietinės į demokratinę. Kai kurie iš jų kritikuoja vienus ar kitus politinės sistemos aspektus ar valdžios institucijas, bet iš esmės teigia pasitikintys valdžia.

Iš tyrimo duomenų matyti, kad svarbesnis kriterijus, lemiantis nepasitenkinimo demokratija intensyvumą, yra ne absoliutūs pajamų dydžiai ar socialinio statuso skirtumai, bet skurdo veiksnys. Tačiau ryšys tarp skurdo ir nepasitenkinimo demokratija yra nesimetriškas: viena vertus, akivaizdi tendencija, kad visi radikaliausi valdymo sistemos kritikai priklauso pačiam skurdžiausiam gyventojų, kurių pajamos vos užtikrina minimalų pragyvenimą, sluoksniui, kita vertus, ne visi, priklausantys skurdžiausiam sluoksniui, yra radikalūs sistemos kritikai, t. y. nepatenkinti nedemokratai. Tai leidžia daryti išvadą, kad

skurdas yra svarbus, tačiau ne lemiamas veiksnys, turintis įtakos respondentų nuostatų demokratijos atžvilgiu struktūrai.

Atskirai vertėtų išskirti jaunimo grupę, kadangi jaunų žmonių nuostatų struktūra ir jų susidarymo prielaidos labai skiriasi nuo vyresnių žmonių. Turimi duomenys leidžia manyti, kad jaunimo politinėms nuostatomis dabartinis gyvenimo lygis beveik neturi įtakos. Praktiškai visus apklaustus jaunus žmones iki 30 metų galima priskirti patenkintų demokratų arba nepatenkintų demokratų grupei. Nors dalis jų gana kritiškai žiūri į valdžios institucijas ir konkrečius politikus, visi yra daugiau ar mažiau lojalūs demokratijos principams, ir tai nepriklauso nuo pajamų ar socialinio statuso. Iš atsakymų matyti, kad jauni žmonės daug optimistiškiau žiūri į savo galimybes susikurti gerovę laisvos rinkos sąlygomis, todėl dabartiniai sunkumai nevirsta nusivylimu sistema.

Gyvenimo lygio pokyčiai ir pasitenkinimas demokratija

Iš kokybinio tyrimo rezultatų matyti, kad pasitenkinimo demokratija lygis labiau susijęs ne su dabartine individo socialine padėtimi, bet su socialinio statuso ir gyvenimo kokybės pokyčiu pereinant iš socialistinės į rinkos ekonomiką. Tyrimo metu respondentų buvo prašoma įvertinti savo socialinę padėtį 5 balų skale dabar ir sovietiniu laikotarpiu. Taip pat buvo klausiama, kaip po Nepriklausomybės atkūrimo vykusios ekonominės ir socialinės reformos paveikė asmeninį jų gyvenimą. Remiantis šiais atsakymais, respondentai buvo suskirstyti į reformų „laimėtojų“ ir „pralaimėtojų“ grupes. Dalis respondentų priskirti tarpinei grupei, kadangi jie arba nurodė, kad jų gyvenimas po reformų nepakito, arba dėl savo jauno amžiaus negalėjo palyginti savo gyvenimo sovietiniais ir dabartiniais laikais.

Absoliučiai visi respondentai, kuriuos priskyrimo nepatenkintų nedemokratų grupei, nurodė, kad jų gyvenimo lygis sovietiniais laikais buvo daug geresnis negu dabar. Kitaip tariant, visi nepatenkinti nedemokratai yra reformų „pralaimėtojai.“ Sudėję skurdo ir reformų

padarinių duomenis galime matyti, kad radikalų nepasitenkinimą sistema sukelia *skurdo ir pablogėjusio gyvenimo lygio derinys*. Visi respondentai, išskyrus vieną, patekę į nepatenkintų nedemokratų kategoriją, priskirtini „pralaimėtojų“ ir skurdžiausiai gyvenančių kategorijoms. Vienintelė išimtis yra Joniškio rajone gyvenanti 30 m. bedarbė, kuri, priklausydama skurdžiausiam gyventojų sluoksniui, vis dėlto nėra radikali sistemos oponentė. Tai iš dalies gali būti paaiškinta jaunu respondentės amžiumi.

Tarp kitų grupių respondentų „pralaimėtojų“ ir „laimėtojų“ santykis ne toks akivaizdus. Patenkintų demokratų stovykloje nėra reformų „pralaimėtojų“, tačiau negalima teigti, kad visi šios grupės žmonės yra reformų „laimėtojai“: viena šios grupės respondentė nurodė, kad jos gyvenimas buvo geras ir sovietiniais laikais, ir dabar, o daugelis jauno amžiaus žmonių teigė neprisimenantys sovietinių laikų ir negalintys lyginti savo statuso tada ir dabar. Nepatenkintų demokratų grupėje vyrauja „pralaimėtojo“ tipas, tačiau yra ir tokių respondentų, kurių statusas ir gyvenimo lygis po reformų pakilo. Dalis patenkintų nedemokratų grupės respondentų teigia, kad jų gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje iš esmės tapo geresnis, o dalis – kad jų gyvenimo lygis liko toks pat.

Dabartinės ekonominės situacijos ir gyvenimo pokyčių vertinimas

Kaip buvo matyti iš kiekybinių tyrimų, pasitenkinimas demokratija Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, stipriai koreliuoja su šalies ekonominės padėties vertinimais, tačiau nebūtinai tiksliai atspindi objektyvią šalies ekonomikos būklę. Vienas iš kokybinio tyrimo tikslų buvo išsiaiškinti, kas lemia žmonių nuomonę apie bendrą Lietuvos ekonominę situaciją ir jos raidos tendencijas.

Respondentų nuomonės apie dabartinę Lietuvos ekonominę situaciją ir pastarųjų metų kaitos tendencijas gerokai skiriasi: vieni teigia matantys aiškių pagerėjimo ženklų, kiti, priešingai, tvirtina, kad situacija pastaruoju metu tik blogėja. Iš pokalbių matyti, kad požiūrį į

bendrą Lietuvos situaciją lemia keletas pagrindinių veiksnių: respondento asmeninė patirtis, rajono situacija ir žiniasklaidos pateikiami ekspertiniai vertinimai.

Nors daugumos respondentų nuomonė apie šalies ir savo pačių ekonominę situaciją sutampa, tačiau ne visada. Paprastai žmonių vertinimai susidaro reflektuojant savo patirtį interakcijoje su savo aplinkos žmonėmis: „R¹⁷: Aš nežinau, ekonominė situacija, man atrodo, taip iš... eilinio žmogaus žiūrint, tikrai nepagerėjo. Nepadidėjo, nepapildėjo nei mano kišenė, nei... Čia ne mano vieno nuomonė. Čia kaip, žinai, bendrauji su žmonėmis ir matai viską.“ (degalinės operatorius, 39 m., Tauragė). „Nežinau, bet turbūt kad nieko. Vat paprastam, tokiam kaip mes, niekas nepasikeitė, kainos didžiausios visur. [...] Kai čia pasikalbi su kaimynais, tai čia... nieko mes to gero nematom.“ (bedarbė, 50 m., Joniškio r.).

Aplinkos poveikis žmonių nuostatoms lemia tai, kad provincijos regionuose bendras Lietuvos situacijos vertinimas kartais būna neigiamas, nepaisant geros paties respondento asmeninės padėties: „R: Manau, kad nepagerėjo. Nežinau, bent vat dideliam mieste gal kitaip, bet šičia tai, sakyčiau, nėra to pagerėjimo, matyt. Ir su darbu, ir su viskuo. [...] K: O kaip jūsų asmeniškai pasikeitė padėtis paskutiniaisiais metais? Jautėte tą pablogėjimą? R: (*Juokiasi*) Aš tai ne, bet... aš apskritai kalbu. Aš ne, aš tai nejaučiau. [...] Mano tai nepablogėjo, mano pagerėjo.“ (vyr. buhalterė, 45 m., Joniškis).

Respondentų nuostatas iš dalies veikia ir girdimi vyriausybės ar ekspertų vertinimai: „K: O kaip paskutiniaisiais metais? Pagėrėjo ar pablogėjo ta situacija? R: Na, manau, gerėja. K: O kuo gerėja? Kaip Jūs tą jaučiate, kad gerėja? R: (*pauzė*) [Šiaip nežinau], kad pajauti realiai, tai sunku, bet pagal tuos visus planus, prognozes visokias.“ (studentas, 22 m., Vilnius).

Vertindami dabartinę Lietuvos situaciją dauguma respondentų, ypač vyresnio amžiaus, nuolat lygina ją su sovietiniais laikais. Sovietiniai laikai yra tarsi atskaitos taškas, pagal kurį vertinama dabartinė situacija. Kalbant apie gyvenimo lygio ir kokybės pokyčius sovietiniais ir dabartiniais laikais, kaip vyraujančius motyvus galima išskirti

pakitusį pajamų / kainų santykį, darbo trūkumą, poilsio ir kultūros neprieinamumą.

Viena iš pagrindinių problemų, akcentuojamų daugelio respondentų, yra padidėjusios kainos ir sumažėjusi žmonių perkamoji galia: „Tuom blogiau, kad lito perkamoji galia yra visiškai nukritus, absoliučiai... Absoliutiškai... Rublis rubliui buvo lygu – už rublį galėjai labai daug ką nupirkti.“ (virėja, 38 m., Vilnius). Kainų padidėjimas ir kitoks nei sovietiniais laikais kainos nustatymo mechanizmas kelia kai kuriems respondentams pasipiktinimą ir neteisingumo pojūtį: „Nežinau, kodėl čia dabar taip išaugo tos kainos. Ir iš viso, kai pasižiūri parduotuvėj, man tai neaišku, kodėl čia tos kainos taip išaugo, jeigu kaime ūkininkui už pieną moka 35 centus, o mes mokam jau iki trijų litų už litrą pieno, tai aš nežinau, kaip čia išeina ir... neįsivaizduoju.“ (pensininkė, 76 m., Vilnius).

Kai kurie respondentai pripažįsta, kad perėjimas prie laisvosios rinkos turi ir tam tikrų pranašumų, visų pirma tai didesnis prekių pasirinkimas ir lengvesnis prieinamumas: „Niekur galvą nereikia sukt, nieko: nuėjai į parduotuvę, atsinešei vakare [...], nereikia blato ieškot.“ (pensininkė, 76 m., Vilnius). Tačiau neretai pabrėžiama, kad prekių pasirinkimo padidėjimas neturi prasmės, kadangi žmonės negali tų prekių įpirkti: „Na, aišku, ten gal tų prekių gal nebuvo, aišku, bet kas iš to, jeigu tuščia kišenė. Tu nueisi į parduotuvę, pasižiūrėsi ir išeisi iš parduotuvės. Tai čia... Anksčiau galima dar vis tiek kažkaip buvo. Finansiškai žmonės kažkaip pajėgesni, įpirkdavo. Dabar skaičiuoja, ypač pensininkai, skaičiuoja centus.“ (degalinės operatorius, 39 m., Tauragė).

Vienas iš svarbių neigiamų dabartinės ekonominės sistemos aspektų yra nedarbas arba baimė netekti darbo: „R: Sovietmečiu buvo geriau, supranti, nes buvo darbo. Gaudavai darbo, būdavo atlyginimas, viskas. O dabar nėra. Turi tris hektarus žemės, kaip nori, taip verskis. Nieks nepaklausia, ar turi valgyt, ar neturi. Ir viskas. Kaip nori, taip gyvenk.“ (bedarbis, 47 m., Tauragės r.) Darbo trūkumą kaip vieną iš reikšmingiausių problemų nurodė ne tik apklausti bedarbiai, bet ir dirbantys žmonės: „Na, sovietmety mes gerai gyvenom. Norma-

liai. Ir darbo: nepatiko – išėjom, išėjom, susiradom kitą. Problemų nebuvo.“ (buhalterė, 45 m., Joniškis).

Garantijos dėl darbo nebuvimas, anot respondentų, susijęs ne tik su pragyvenimu, bet ir su žmogiškojo orumo ir laisvės pasirinkti klausimu: „Sovietiniais laikais tau buvo garantuota viskas. [...] Tau nereikėjo sukti galvos, ką aš rytoj valgysiu, už ką aš nusipirksiu duonos, ar aš gausiu rytoj darbo vietą. Nepatiko darbo vieta – žinau, kad aš išeisiu iš to darbo, gausiu kitą darbo vietą, o šiais laikais tu turi priklausyti nuo visko, kad... tau gali nepatikt tas darbas, bet tu turi dirbti, kad tu pragyventum, bet kokį darbą, bet ko griebtis.“ (ledų pardavėja, 44 m., Klaipėda).

Kitas dažnai pasitaikęs motyvas – gyvenimo komforto, poilsio ir kultūros trūkumas dabartiniame gyvenime. Dažnas respondentas kaip reikšmingą sovietinių laikų geresnio gyvenimo įrodymą minėjo galimybę praleisti atostogas Palangoje: „Tas va, pavyzdžiui, mes kada prie tos jau vadinamos, tos jau baisios Tarybų Sąjungos buvo, gyvenom, mes kiekvienai metai nuvažiuodavom į Palangą, o dabar, ačiū Dievui, jau penkiolika metų nebuvom nei karto prie jūros nei niekur.“ (pensininkė, 76 m., Vilnius). „Anksčiau galėdavai kažką tai pasilepint, atostogų į Palangą nuvažiuot, kažką tai, o dabar – nieko... Sėdi ir viskas.“ (virėja, 38 m., Vilnius).

Kita nemokama socialinė paslauga, prie kurios respondentai buvo pripratę ir kurios dabar nebeužtikrina valstybė, yra sveikatos apsauga. Šią problemą daugiausia akcentavo senyvo amžiaus žmonės. Taip pat buvo minimas nemokamas mokslas ir kitos viešosios paslaugos. „O prie nepriklausomybės mes kritom kaip į šūdą. Reiškia, vaikai mokslų nebegali pasiekti, už juos reikia mokėti, už butus mokėti, vaikam reikia, sveikatą... už sveikatą visur reikia mokėti. O tada, tuo laiku niekur nereikėjo mokėti. Jūs įsivaizduojat, nereikėjo mokėti! Galėjai gydytis, ir tau vaistus davė.“ (pensininkė, 81 m., Klaipėda).

Kaimo žmonės ypač pabrėžia kultūrinio gyvenimo nuosmukį: „Da būdavo dainos, būdavo vaidinimai, būdavo viskas. Dabar nieka nėra. [...] nei tos kultūros namų, nei tų pirčių, nei tų visokių minėjimų. Nieka dabar nėra.“ (pensininkė, 79 m., Tauragės r.). Didmiesčiuose

kultūrinis gyvenimas gyvas, tačiau daugelis respondentų skundžiasi negalintys sau leisti jokių pramogų dėl pinigų stygiaus: „Aš, pavyzdžiui, niekad nepraleisdavau jokių spektaklių, aš vaikščiodavau į teatrus, aš vaikščiodavau į koncertus [...]. Šiais laikais aš, pavyzdžiui, na, per visą tą nepriklausomybės laikotarpį, nė karto nesu buvus nei teatre, nei koncerte, vieną sykį esu buvus kino teatre filmą pažiūrėt. Tai vat ir yra, čia jau galima spręsti, koks yra pasikeitimas, ir kaip ką galima vertinti.“ (bedarbė, 44 m., Klaipėda). Anot respondentės, visi ištekliai skiriami išgyventi ir tai sukuria sustojusio laiko įspūdį: „Turi išgyventi – yra ne gyvenimas, o tas yra egzistavimas daugeliui žmonių, paprasčiausias egzistavimas – tu egzistuoji, tu ne gyveni.“

Nors dalis žmonių atrodo jau susitaikę su pasikeitusiu gyvenimu, kai kurie respondentai reiškia aiškia nuoskaudą ir pyktį dėl nepasiteisinusių vilčių: „Prisimenu kaip Landsbergis sakė (*emocingai*) – mes susijuoskim diržus, porą metų mes pakentėkim, o paskui po penkių metų mes gyvensim rojūj. (*pauzė*) Jie tai rojūj gyvena, teisybė (*juokiasi*). Jie tai rojūj gyvena, o mes kaip? (*niekinamai*) Mes skurde, va.“ (pensininkė, 81 m., Klaipėda). Kaip matyti iš šios citatos, nepasitenkinimą režimu šiuo atveju didina ir situacijos lyginimas su turėtais lūkesčiais, ir įsivaizduojamas atotrūkis tarp iš reformų laimėjusio elito ir „paprastų“ žmonių.

Pasitenkinimas demokratija ir regioniniai skirtumai

Kaip buvo minėta, savo rajono ir savo aplinkos situacijos vertinimas yra vienas iš veiksnių, sudarančių bendrą įspūdį apie situaciją šalyje. Todėl galima daryti prielaidą, kad skurdžiausiuose rajonuose nepasitenkinimą demokratija gali skatinti du tarpusavyje susiję veiksniai: didesnis nei klestinčiuose regionuose skurdžiai gyvenančių žmonių skaičius ir vyraujantis negatyvus diskursas. Nors kokybiniai duomenys neleidžia patikimai patvirtinti ar paneigti šios hipotezės, bendros tendencijos atitinka šią prielaidą. Viena vertus, skurdžiausiai gyvenantys žmonės tiek Vilniuje ar Klaipėdoje, tiek provincijoje nėra pa-

tenkinti situacija Lietuvoje. Kita vertus, pasiturinčiai gyvenantys respondentai, apklausti Vilniuje ir Klaipėdoje, buvo labiau patenkinti padėtimi Lietuvoje nei panašiai gyvenantys respondentai iš Joniškio ar Tauragės.

Tyrimo metu respondentų buvo klausiama nuomonės apie jų miesto ar regiono ekonominę situaciją ir regioninius gyvenimo skirtumus. Absoliuti dauguma respondentų, įskaitant ir vilniečius bei klaipėdiečius, pripažino, kad skirtumai tarp didmiesčių ir kitų Lietuvos regionų yra labai dideli ir kad juos būtina mažinti: „Ten tai žymiai geriau gyvena. [Kaip tie rūmai], taigi žinau, esu lankęsis Vilniuj pas brolių – ten pragyvenimo lygis, aš nežinau, na, du tris kartus geresnis [...]“ (abiturientas, bedarbis, 18 m., Joniškis). „Tai yra baisus skirtumas. Tai yra baisus skirtumas, nes aš žinau, mano sūnus gyvena Vilniuje, aš esu Tauragėj, ir su juo jau diskutuoji, tai yra, tai net mintys nesueina. Tai yra visiškai skirtingi dalykai.“ (verslininkė, 44 m., Tauragė).

Tiek Tauragėje, tiek Joniškyje ir jų apylinkėse apklausti respondentai beveik vieningai teigė, kad situacija jų rajone yra prasta. Ypač žmonės pabrėžia darbo vietų trūkumą ir su tuo susijusią emigracijos problemą: „Nedarbo lygis tai labai didelis, labai didelis. Nes nieko nekuriame, jokios pramonės, nieko nieks nestato, išvažiuoja jaunimas tik į užsienį.“ (akušerė, 51 m., Joniškis). Teigiama, kad jaunimui, baigusiam mokslus, sunku susirasti darbą: „Šiaip tai, pavyzdžiui, miesto [situacija], tai turbūt blogėjo gal... nes, pavyzdžiui, yra daug kas grįžta, tarkim, baigę studijas, grįžta čia ir darbo negaua... be darbo sėdi ...“ (mokytoja, 25 m., Joniškis).

Kita vertus, kai kurių jaunų žmonių nuomonė apie savo miestą ir savo perspektyvas jame daug optimistiškesnė: „Joniškyje?.. Man atrodo, gerai keitėsi. Vat prisistatė tų gamyklų: na kaip – ne gamyklos, bet ten grūdų centras, „Žvalguva“ pasistatė – vis tiek žmonėms darbo va yra. Pavyzdžiui, čia irgi atsidarė ir restoranas va neseniai, dabar draugai mano dirba ten. Ką, visai neblogai jiems – ir turi pinigų, užsidirba sau. [...] Gal net dabar va, nueičiau dabar aš irgi, va, galėčiau darbą gaut ir dirbt.“ (abiturientas, bedarbis, 18 m., Joniškis).

Vis dėlto daugumai Joniškio gyventojų jų miesto gyvenimas atrodo stagnuojantis: „Na, mažam [mieste] tai čia viskas apmirę. Pavyzdžiui, restoranai. Jeigu atsidarė viens, o šalia antras, tai už... už pusmečio vienas subankrutavo, antras ten tik vos vos. Vat ir dabar vat dorai ir nėra veikiančio. Na, tarkim, va tas verslas, vat tokiam mažam, kai yra bedarbystė, kai žmonės uždirba minimalią algą, tai nei į restoraną, nei į kavinę, ir, ir kažkaip tai... Kam vaikai suaugę, dar išvis, dar ir tą mokslą kažką tai sumokėti, o pramogų nėra tokių, tokių jau, kad... O dideliame, aš manau, truputį yra kitaip.“ (buhalterė, 45 m., Joniškis). „Labai nyku, kada išeini į gatvę, vat. Dvyliktokai išvažiavo ir įstojo, vaikai išvažiavo kaimė pas senelius, išeini ir matai senius ir moteris su vaikais. O vyrai vieni geria, kiti uždarbiauja. Tai toks ir vaizdas. Vaizdas nekoks.“ (gydytoja, 36 m., Joniškis). Panašiai arba dar blogiau savo krašto situaciją vertina ir Joniškio rajono kaimų gyventojai: „[Vajejau], užmiršts kraštas Lietuvos.“ (bedarbė, 50 m., Joniškio r.).

Provincijoje gyvenančių respondentų teigimu, Vilniuje ar kituose didžiuosiuose miestuose kainos yra mažesnės, o darbo užmokestis už tą patį darbą – daug didesnis. „Na kad, sakykim, didmiesčiuose už tą patį darbą aš gaučiau daugiau.“ (žurnalistas, 27 m., Tauragė). „Čia tik minimali. Alga minimali. O, tarkim, ten dirbsi buhalterė kokiam UAB'e, na, šešis šimtus jeigu gausi, tai yra, kaip ir džiaugies, kad šeši šimtai. O, aš galvoju, va tokiam Vilniuj, kad ir Šiauliuose vat paimt, jeigu ten, pavyzdžiui, sako, kad buhalterei du su puse tūkstančio, trys tūkstančiai... Pas mum tai nerasi.“ (vyr. buhalterė, 45 m., Joniškis). „Tauragėj jeigu..., nežinau, tūkstantis litų – labai didelis atlyginimas. Kažkodėl vertina visi per televiziją, per žinias – tūkstantis litų yra toks vidutinis atlyginimas skaitomas. O čia pas mus tūkstantis litų yra dideli pinigai...“ (degalinės operatorius, 39 m., Tauragė).

Viena iš didžiausių provincijos problemų, anot respondentų, investicijų trūkumas: „O blogėjimas tai yra tiek, kad nei jokios investicijos, nieko mes rajonuose neįaučiame. Niekas nepareina pas mus į rajonus, jokio, jokio ten užsienio verslo rimtesnio, jokios rimtesnės pramonės, sakyčiau, turbūt vėl kartosiuosi, iš užsienio. Tai yra vietinis sukimasis ratu tam pačiam rate, ir nieko daugiau, va tik tai tiek.“ (ver-

slininkė, 44 m., Tauragė). „Gerėja, bet lėčiau, nei norėtusi. Lėčiau, negu, sakykim, didmiesčiuose. Nėra investicijų čia, trūksta. Yra atsilikimas didelis, sakykim, nuo didmiesčių.“ (žurnalistas, 27 m., Tauragė). Šios citatos iliustruoja bendras provincijos gyventojų nuotaikas, kurios savo ruožtu formuoja jų politinius vertinimus.

Išvados

Tyrimo duomenys iš dalies paneigia stereotipinę nuostatą, kad pasitenkinimas demokratija priklauso nuo žmonių ekonominės gerovės. Kaip atskleidė kiekybinių duomenų analizė, individo parama demokratijai praktiškai nesusijusi su objektyviais jo gyvenimo lygio rodikliais, tokiais kaip pajamos. Šiek tiek labiau, bet taip pat gana silpnai pasitenkinimas koreliuoja su subjektyviais savo socialinio statuso ir gyvenimo lygio vertinimais. Tačiau didelę įtaką režimo vertinimui turi subjektyviai suvokiama šalies ekonominė situacija.

Kokybinio tyrimo duomenų analizė leidžia teigti, kad bene didžiausią poveikį nepasitenkinimui demokratija Lietuvoje turi subjektyviai juntamas gyvenimo lygio ir kokybės pablogėjimas palyginti su sovietiniais laikais. Egzistavimas ant gyvenimo lygio ribos ir sovietiniais laikais nepatirtas ekonominio nesaugumo jausmas yra dažniausiai minimi nepasitenkinimo dabartine ekonomine situacija motyvai. Pažymėtina, kad gyvenimo kokybė matuojama ne vien pajamų lygio kriterijumi, bet ir viešųjų paslaugų, poilsio ir kultūros prieinamumo kriterijais.

Pasitenkinimui demokratija ir lojalumui jos pagrindiniams principams didelę reikšmę turi amžiaus arba kartų veiksnys. Jauniausi respondentai, subrendę jau po sovietinio režimo žlugimo, yra lojalesni demokratijai kaip valdymo formai, mažiau reikalauja iš dabartinio režimo, nes nelygina jo su sovietiniu ir, kad ir koks būtų dabartinis gyvenimo lygis, jaučia didesnes galimybes sėkmingai veikti laisvosios rinkos sąlygomis. Pensinio amžiaus žmonės, pergyvenę karą ir pradinį išsilavinimą gavę dar Smetonos režimo laikais, retai skundžiasi dėl ekonominės padėties ir gyvenimo lygio, tačiau nėra demokratai. Vidutinio amžiaus žmonių situacijos ir režimo veikimo vertinimai la-

biausiai priklauso nuo dabartinių gyvenimo sąlygų ir gyvenimo kokybės pokyčių, palyginti su sovietiniais laikais.

Regioniniai gyvenimo lygio skirtumai Vilniuje ir provincijoje yra aiškiai jaučiami ir įvardijami. Tyrime dalyvavę Tauragės ir ypač Joniškio rajono gyventojai pabrėžia rajone aiškiai jaučiamą sąstingį ir perspektyvų jaunimui nebuvimą. Viena iš skaudžiausių problemų ir grėsmių, kurią pabrėžia respondentai, – aukštas nedarbo lygis. Bendra regiono būklė, kaip galima numanyti iš kai kurių respondentų pasisakymų, gali turėti poveikio jų nuomonei apie bendrą situaciją šalyje ir valdžios ekonominį veiksmingumą, ir tai nepriklauso nuo asmeninio respondento socialinio statuso ir pajamų.

NURODOS IR PASTABOS

¹ R. Rose. A Diverging Europe // *Journal of Democracy*. 2001, vol. 12 (1), p. 93–105; S. Berglund, J. Ekman and J. Linde. An Assessment of Support for Democracy in the New EU Member-States // *Central Europe Beyond Double Enlargement*. Vilnius: Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, Lietuvos politologų asociacija, 2004.

² D. Easton. *A Systems Analysis of Political Life*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1965; D. Easton. A Reassessment of the Concept of Political Support // *British Journal of Political Science*. 1975, vol. 5, p. 435–457; S. M. Lipset. *Political Man. The Social Bases of Politics*. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1981.

³ G. Toka. Political Support in East-Central Europe // H. D. Klingemann and D. Fuchs (eds.). *Beliefs in Government. Vol. 1. Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press, 1995. P. 322–354; W. Mishler and R. Rose. Five Years After the Fall: Trajectories of Support for Democracy in Post-Communist Europe // P. Norris (ed.). *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 1999. P. 78–99; I. McAllister. Economic Performance of Governments // P. Norris (ed.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 1999. P. 188–203.

⁴ G. Toka, 1995.

⁵ P. Waldron-Moore. Eastern Europe at the Crossroads of Democratic Transition: Evaluating Support for the Democratic Government, Satisfaction with Democratic Government and Consolidation of Democratic Regimes // *Comparative Political Studies*. 1999, vol. 32 (1), p. 32–62.

⁶ P. Norris (ed.). *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

⁷ R. I. Hofferbert and H. D. Klingemann. Democracy and Its Discontents in Post-Wall Germany // *International Political Science Review*. 2001, vol. 22 (4), p. 363–378.

⁸ Respondentų buvo klausiama, kaip jie supranta, kas yra demokratija, ir kaip žiūrėtų į tokių institucijų kaip Seimas, rinkimai ar partijos panaikinimą ir „stiprios rankos“ politiką.

⁹ Baltijos barometro 2001 apklausa atlikta UAB „SIC rinkos tyrimai“ *Soderstorns hogskola* užsakymu. Apklausta 1100 18–74 metų respondentų visoje Lietuvoje, naudojant daugiapakopę atsitiktinę maršrutinę atranką. Tyrimas atliktas 2001 m. gegužės 14–28 d.

¹⁰ Indeksas sudarytas faktorių analizės (angl. *principal components*) būdu. Indekso reikšmė yra faktoriaus reikšmė (angl. *factor score*), pagrįsta vienu faktoriu, gauta politinės paramos indikatorių pagrindinių komponentų analizės būdu. Šis metodas laikomas labiausiai pagrįstu būdu sujungti kelis indikatorius į vieną indeksą, siekiant sumažinti specifinį kiekvieno indikatoriaus poveikį.

¹¹ B. Lockerbie. Economic dissatisfaction and political alienation in Western Europe // *European Journal of Political Research*. 1993, vol. 23 (3), p. 281–293; J. McAllister. *Ibid.*; R. Rose, W. Mishler and Ch. Haerpfer. *Democracy and its Alternatives*. Cambridge: Polity Press, 1998; W. Mishler and R. Rose, 1999; W. Mishler and R. Rose, 2001; G. Toka. Who is satisfied with democracy? // A. Bozoki (ed.). *Democratic Legitimacy in Postcommunist Countries*. Budapest: T-Twins, 1994. P. 231–255; P. Waldron-Moore. *Ibid.*

¹² R. Rose, W. Mishler and Ch. Haerpfer. *Ibid.*

¹³ G. Toka, 1994; W. Mishler and R. Rose, 2001.

¹⁴ R. Rose, W. Mishler and Ch. Haerpfer. *Ibid.*

¹⁵ W. Mishler and R. Rose, 2001; R. Rose, W. Mishler and Ch. Haerpfer. *Ibid.*

¹⁶ B. Lockerbie. *Ibid.*

¹⁷ „R“ žymimi respondento žodžiai, „K“ – klausėjo. Interviu kalba netaisyta.

SUMMARY

WELFARE AND SUPPORT FOR DEMOCRACY IN LITHUANIA

The article explores the effect of personal economic conditions and economic evaluations on the support for political regime. First, the relationship between different economic indicators and the support for democracy is examined using public opinion survey data. Further, the qualitative data are used to analyze the impact of socio-economic status on the regime support of an individual. Finally, the article explores how the evaluations of the national economic situation are formed.

The qualitative research was carried out in July 2004 in four Lithuanian districts: Vilnius, Joniškis, Klaipėda and Tauragė. Vilnius and Klaipėda were selec-

ted as the most prosperous regions, and Joniškis and Tauragė were selected as the poorest regions of Lithuania. During the research, 40 in-depth interviews were made. The respondents were selected using the criteria of age, education and profession. The quantitative data are drawn from the 2001 Baltic Barometer survey.

The results of the research reveal that support for democracy is mostly influenced by the evaluation of the national economic situation. The dissatisfaction with the economic performance of the political system, however, is only weakly related with the personal economic situation of an individual. Deprivation appears to be the strongest objective economic factor of political support. The other factors influencing the formation of the negative assessment of the economic development of Lithuania includes the economic situation of the region and neighborhood and the opinion of experts. The decisive criterion conditioning the attitudes toward the current economic situation in Lithuania is the comparison of the current life quality with that of Soviet times.

P R I E D A S

Respondentų pasiskirstymas pagal nuostatų tipus

Nuostat tipas	Respondentai
Patenkinti demokratai	Inžinierius, 62 m., Vilnius Pensinink , 84 m., Klaip da Mokytoja, 25 m., Joniškis Bibliotekinink , 30 m., Klaip da Specialistas, 26 m., Vilnius Verslinink , 44 m., Taurag Žurnalistas, 27 m., Taurag Valstyb s tarnautoja, 38 m., Vilnius
Nepatenkinti demokratai	Akušer , 51 m., Joniškis Laborantas, 59 m., Klaip da Pensininkas, veterinaras, 68 m., Klaip da Muziejaus darbuotoja, 55 m., Vilnius Bedarb , 30 m., Joniškio r. Buhalter , 45 m., Joniškis Pensinink , 76 m., Vilnius Pensinink , 61 m., Klaip da Gydytoja, 36 m., Joniškis Valstyb s tarnautojas, 32 m., Taurag Apsauginis, 30 m., Klaip da Bedarbis, 18 m., Joniškis Kompiuterininkas, 24 m., Taurag Vadybininkas, 21 m., Klaip da Bedarb , 44 m., Klaip da
Patenkinti nedemokratai	Pensinink , 86 m., Joniškio r. Pensinink , 77 m., Taurag s r. Pensininkas, 84 m., Joniškio r. Pensininkas, 79 m., Taurag s r. Bedarbis, 57 m., Taurag s r.
Nepatenkinti nedemokratai	Vir ja, 38 m., Vilnius Pensininkas, 65 m., Joniškio r. Bedarb , 50 m., Joniškio r. Pensinink , 81 m., Klaip da Bedarbis, 57 m., Taurag s r. Pensinink , 79 m., Taurag s r. Degalin s operatorius, 39 m., Taurag Bedarbis, 47 m., Taurag s r. Pensininkas, 69 m., Vilnius